

Сухий пень.

Як запяла в сухий пень,
То стояла цілий день.

Nar. приказка.

Один росийський гуморист оповідає про ізвозчика, що найхавши на розі вулиці на камяну тумбу, перевернув свою тарайдайку, а потім ставши над нею і зорієнтувавши ся, дівін, плюнув з досади і крикнув: „Тридцать лѣтъ, и все на эфтомъ самомъ мѣстѣ!“

Отсє слово могло би сказати собі росийське правительство, як би воно захотіло зорієнтувати ся і поглянути на своє становище супроти українського питання. На шляху того питання стоїть сухий пень — указ 1876 р., не тільки завада в комунікації, але соромна пляма на Росії, на всій історії відносин між двома „російськими“ народностями. Сим указом, виданим у передодень „освободительної“ війни Росії за Славян, росийське правительство a priori поклало на всіх своїх піби то народо- і свободолюбивих заходах печать фальші, нещирості, фарисейства. Хто хоче справді давати іншим можність культурного життя, той не буде у себе дома відгороджувати 25 міліонів людей неперелазним муром від жерела культури, яким є рідна мова. Хто хоче побивати Турків, чи Китайців зверхніх, той повинен поперед усього розігнати Турків внутрішніх. Інакше йому грозить те, до чого звичайно веде суперечність між словами і ділами.

А до чого вона веде, се показав найліпше трагічний конець Александра II, якого офіційна росийська історіографія назвала Освободителем, та якого непідкупна і правосудна історія покладе рядом із Іваном Грізним, що з початку також був добродетелем своєго

народа. Хто ще знає, що переважить на вазі історії: чи знесене кріпацтва та реформи доконані Олександром II, чи ті страшні рани, нечувані спустошення в рядах росийської інтелігенції, в найкращому цвіті росийських націй, якими визначили себе остатні десятиліття його панування. Історія тої новочасної оприччини, зорганізованої під оком цього царя освободителя ще не написана і не швидко буде написана; але в її страховища ми вже тепер можемо заглядати з жахом, як у Дантове пекло, і можемо зміркувати, що могло вирости в такім пеклі, які моральні типи мусіли складатися в таких обставинах, і які не затерті патологочні риси мусіло на цілих генераціях полішати виростані в тім пеклі і в його атмосфері.

А в числі мучеників, каторжників, кайдаників, засуджених без суду, адміністраційним порядком, гонених без ціли, без глупду ми бачимо цілий один народ, один із найбільших у Славянщині, народ, що колись добровільно прилучився до Росії, що своїм приступленем до неї розломав ту китайську стіну, якою вона перед тим була відгороджена від решти світа, втягнув її в концепт європейських держав та в живе супірництво європейської політики, народ, що працею своїх найчільніших синів допоміг дуже багато, найбільше з усіх посторонніх до її европеїзації, народ, що ніякою спеціальною провиною, ніяким злочином не дав причини до такого тяжкого засуду, який упав на нього в р. 1876.

Минали роки, минали правління. Були коронації, були амнестії, вертано з сибірських тундр,увільнювано з казамат ріжних злочинців, але того без вини і без потреби засудженого — українського слова — не згадав, не помилував ніхто протягом отсе вже близько 30 літ І добре так стало ся, бо ті 30 літ дали доказ, що українське слово не стояло царською ласкою і може стояти, жити й розвивати ся на перекір усіким царським указам.

Були „віяння“ і течії, ліберальні пориви та соціалістичні агітації серед росийської суспільності, але не було й серед неї дружнього, голосного протесту проти цього соромного, указу з р. 1876. І добре так, бо українська суспільність мала нагоду переконати ся, що справа українського слова, українського розвою чужа для великоруської суспільності; що та суспільність також засліплена своїм державним становищем у справах державних думас (з виємком певних високих умов і серцем одиниць) так само як її бюрократія, чи іншими словами, що росийська бюро-

кратія невідродна дочка росийської суспільності, і відержавши остру боротьбу з отсєю всесильною бурократією українській суспільності прийде ся відержувати хронічну, довгу, але не менше важку боротьбу з росийською суспільністю та крок за кроком відвойовувати собі у неї право на самостійний розвій.

Отсє вже третій чи четвертий рік виходить за границею орган росийських конституціоналістів „Оsvобожденіе“, а його редактор д. Струве ані разу не промовив в обороні українського слова, не запротестував проти указу 1876 р. Не будемо класти юому цього за якусь вину, сконстатуємо лише, що його ані всю ту громаду, що ґрунтуеть ся довкола „Оsvобожденія“, не болить українська справа, не пече злочин сповнюваний отсє вже 30 літ на українськім слові. Злочин сповнюваний росийським правителством на Чернишевськім болів і пік нас, як злочин сповнюваний на кімось із рідних, близьких, дорогих нам усім.

Прийшла й остатня весна — брехлива, фарисейська, оперта на пустім слові і здмухнена одним словом — і знов не підняв ся з посеред росийської суспільності ані один съмілій і рішучий голос в обороні українського слова, ані один грімкий протест проти соромного указу. Правда, й самі Українці потішали себе тим, що допомагаючи здобути реформи в ліберальнім дусі вони тим самим розширять рамки також для розвою української нації. Чи не було й се самошукою, як була нею для всеї росийської суспільності памятна „весна“ з кінця 1904 року?

А слова ініціатора тої весни, князя Святополка Мірского, повинні би дати Українцям ліпшу науку. Не тямлю вже, де й до кого, але в самім розгарі весни він сказав: „Філяндцям будуть дані національні концесії; Полякам будуть дані національні концесії, — се потрібно для заспокоєння окраїн Росії. Українцям нема потреби давати нічого.“ Українці на думку кн. Святополка Мірского, се une quantité negligable, вони не роблять Росії ніякого клопоту, на їх заспокоєнню Росії не залежить, вони можуть лишити ся нї при чім.

„Тридцать лѣтъ и все на эфтомъ самомъ мѣстѣ!“ Читайте надрукований далі меморіал колишнього київського губернатора князя Дондукова-Корсакова з р. 1879 чи 1880! Читайте в ньому уступи присъвячені критиці указу 1876 р. На що вже камінь і стовп автократизму, а й той заговорив, і то з чисто державного,

утілітарного погляду проти надто варварських консеквенцій указу! Можливо, що його меморіял, призначений для найвищих петербурських сфер, і був жерелом тих незначних уступок, які зроблено було українському слову в „додаткових поясненях“ 1880 р. Та все таки в основному погляді на українство, на його національний характер і національні права між зацівхованним бюрократом 1880 р. і ліберальним міністром 1904 р. не бачимо ніякістінької ріжниці. „Ми є...“ складено разъ на всегда безповоротно“, а се „ми є...“ йде до того, що української мови не слід допускати навіть у сільських школах до ранги викладової мови! Сьогодні варшавські Поляки вже приготовлюють ся до вибору послів на свій національний сойм у Варшаві, укладають лісти професорів для свого національного польського університету в Варшаві, а Українці потішають себе тим, що з заведенем ліберального режиму в Росії зпадуть окови з українського слова і вільно буде друкувати книжки, брошури та газети українською мовою. Про дальші права, про створене українського шкільництва, про права української мови в судах, урядах і церкві там навіть теоретично нема розмови, немов би се все розуміло ся *implicite* в самім знесенню указу 1876 р. Чи не буде се знов одна з тих фатальних іллюзій, якими така богата історія українського оплаканого відродження?

Для всіх тих, хто любить колисати ся в колисці іллюзій, хто надіється ся, що великі національні концепції спадуть нам самі собою в подолок разом із грушками ліберальних реформ, для всіх тих, що не хочуть у масах росийської інтелігенції, хорої па шаблоновість та непоправну абстрактність думаня, бачити дужесильних централізаторських замашок, друкуємо згаданий уже меморіял колишнього київського губернатора про стан української справи при кінці 70-их років, пару літ по виданню указу 1876 р. Сей меморіял знайдений між паперами кн. Дондукова-Корсакова, передав нам у дословній копії д. О. Бородай, якому за се на сьому місці складаємо сердечну подяку. Хоч і який цікавий його зміст, — для нас особливо цікаві його кінцеві слова, гідні справді Щедринового Угрюм-Бурчесва, що бачучи ріку, яка пливе туди, де по його пляну повинно бути поле, в тупій злости кричить до неї:

— Зачѣмъ?

Меморіял кн. Дондукова-Корсакова.

Въ числѣ вопросовъ, обсуждаемыхъ нынѣ печатью и, частію естественно возникшихъ изъ требованій жизни, частію искусственно возбужденныхъ прессою съ различными цѣлями, обращаеть на себя особенное вниманіе вопросъ о признаніи правъ малорусскаго нарѣчія въ губерніяхъ, населенныхъ малорусскою народностью.

Почти десятилѣтнее управлениe мое юго-западнымъ краемъ, пребываніе въ Кіевѣ, составлявшемъ въ то время центръ развиивавшагося съ начала 60-хъ годовъ малорусскаго литературно-национального движения, наконецъ, возникновеніе того же вопроса, совпавшее со временемъ служенія моего въ Харьковѣ и при подчиненіи мнѣ Полтавской и Черниговской губерній, чутко прислушивающихся къ нему въ лицѣ части своей интелигенціи (особенно Черниговской губ.), все это даетъ мнѣ право и даже налагаетъ на меня, какъ на каждого Русскаго, обязанность высказать свое мнѣніе о дѣлѣ величайшей государственной важности, неправильная постановка котораго способна вызвать неисчислимые осложненія въ будущемъ въ отношеніи какъ къ внутренней такъ и къ виѣшней политикѣ.

Слѣдя за мнѣніями высказанными по этому предмету нельзя не замѣтить какъ различія цѣлей и побужденій, лежащихъ въ основѣ выражаемыхъ желаній и требованій, такъ и неполного тождества стремленій въ той разумѣется неокончательной формѣ, въ которой они до сихъ поръ успѣли выразиться.

Если авторы однихъ статей, предыдущая дѣятельность которыхъ заставляетъ предполагать въ нихъ полную сознательность и знакомство съ предметомъ, очевидно не рѣшаются доказывать многаго, что ясно обнаружилось бы при откровенномъ изложении и изобличилбы ихъ въ стремленіяхъ, несимпатичныхъ даже для большинства ихъ единомышленниковъ, то другіе, безсознательно вторящіе первымъ, являются отголоскомъ того особаго сантиментально доктринерскаго либерализма, который составляетъ характеристическую черту русской столичной прессы, такъ отличающую ее даже отъ самой либеральной печати другихъ странъ.

Если первые изъ этихъ авторовъ несомнѣнно знаютъ, чего хотятъ и куда идутъ, то вторые, боясь обвиненій въ измѣнѣ отвлеченной доктринѣ равноправности, готовы требовать примѣненія ея безотносительно къ условіямъ времени и мѣста и нерѣдко во-

преки традиционной, исторической идеи своего государства. Они готовы даже навязать ее тамъ, гдѣ теченіе жизни предъявляетъ требованіе это въ иномъ, высшемъ значеніи, а не въ смыслѣ возвращенія къ прошедшему, низшему и не вызываемому ни живостью и силою завѣщанныхъ исторіей идей, ни нуждами прогрессирующей культуры.

Люди, сознательно стремящіеся къ созданію равноправности для малорусского языка, принадлежать къ числу тѣхъ дѣятелей начала 60-хъ годовъ или ихъ послѣдователей и преемниковъ, которые подъ именемъ „Украинофиловъ“ сдѣлались извѣстны всѣмъ слѣдившимъ за возникшимъ тогда національнымъ малорусскимъ движениемъ, нашедшимъ свое выраженіе въ журналѣ „Основа“. Нѣкоторые изъ нихъ, какъ Бѣлозерскій и Кулишъ, почти сошли со сцены, другіе, какъ Костомаровъ, отвлечены были своимъ призваніемъ въ иную сторону. Но дѣятельность ихъ, какъ въ прекратившейся „Основѣ“, такъ и въ разработкѣ исторического, лингвистического и грамматического матеріала не прошла безслѣдно, и дала начало новому движенію, избравшему своимъ центромъ Киевъ и нашедшему въ силу особыхъ политическихъ условій сильный отголосокъ въ Галиціи и Буковинѣ, особенно съ тѣхъ поръ, какъ Высочайшее повелѣніе 18 Мая 1876 года крайне ограничило употребленіе малорусского языка въ литературѣ и отчасти и виѣя въ самой Россіи.

Предложенное Кулишомъ звуковое (фонетическое) правописаніе, вводившее совершенный переворотъ въ дотолѣ употреблявшемся малорусскими писателями грамматическомъ правописаніи, увеличило отличіе малорусского языка отъ русскаго, хотя было холодно принято грамотной массой. Но это не остановило послѣдователей Кулиша, вводившихъ постепенно еще большія измѣненія и трудившихся надъ созданіемъ новыхъ словъ для выработки особаго, самостоятельнаго, по ихъ мнѣнію, литературнаго языка. Произшедшая при этомъ борьба мнѣній и взглядовъ крайне невыгодно отразилась на письменномъ языкѣ, произвела хаосъ правилъ, положеній, неудопонимаемыхъ словъ, и затруднивъ чтеніе книгъ для массы, безучастной къ грамматическимъ спорамъ, и на практикѣ можетъ быть лишь мѣшала той цѣли, которой повидимому должна была служить реформа Кулиша.

Гр. Антоновичъ, Драгомановъ, Чубинскій, Старицкій, Лысенко и Ильяшенко¹), первые трое въ сферѣ историческихъ, археологическихъ и статистическихъ изслѣдований, Лысенко въ области народной музыки, а послѣдній какъ издатель и книгоиздатель въ Кіевѣ, являются главными теоретическими и практическими дѣятелями въ этомъ направлениі. Къ числу послѣднихъ слѣдуетъ отнести высланного изъ Черниговской губерніи Петрункевича, Карпинского, Савича, Ландфорса, Русова и другихъ.

Направленіе дѣятельности этихъ лицъ нашло себѣ полное выраженіе въ открытомъ въ 1872 въ Кіевѣ отдѣлѣ Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. Быстро наполнивъ свои ряды [людьми] яркаго украинофильскаго оттѣнка, оно, какъ въ трудахъ своихъ, такъ и въ практической дѣятельности своихъ членовъ столь явно обнаружило свои цѣли, что вынудило Правительство закрыть его послѣ всего лишь 4-хъ лѣтъ существованія.

Изъ предыдущаго можно уже отчасти заключить о цѣли вызванного движенія, какъ она понимается его главнѣйшими дѣятелями: усиленіе въ народѣ сглаживающагося уже подъ вліяніемъ совмѣстной исторической жизни, обученія массы и чисто русскаго образования высшихъ слоевъ — сознанія о своей племенной и исторической обособленности со всѣми дальнѣйшими, какъ культурными, такъ и политическими послѣдствіями.

Конечная цѣль эта едва ли можетъ подлежать сомнѣнію; изъ нея не дѣлаютъ тайны передъ людьми даже несочувственнаго образа мыслей, если только они принадлежать по происхожденію къ малорусской народности; цѣль эта нашла себѣ выраженіе въ стремлении искусственно создать пропасть между литературными языками и въ тенденціозномъ характерѣ трудовъ Кіевскаго Географическаго общества; она проявлялась даже въ такихъ фактахъ, какъ прямой подкупъ во время переписи населенія въ Кіевѣ съ цѣлью увеличенія числа лицъ, заявлявшихъ о своемъ малорусскомъ происхожденіи и незнакомствѣ съ русскимъ языкомъ; наконецъ она наложила особый отпечатокъ на характеръ соціалистической пропаганды въ крестьянской массѣ, которой напоминали, что когда-то вся земля принадлежала козакамъ и паны лишили ихъ земли со временемъ подчиненія Русскимъ Царямъ и сліянія съ Россіей.

¹) Мабуть Ільницкий, що мав у Київі книгарню.

По связи съ рассматриваемыми событиями я считаю нужнымъ обратить вдѣсь внимание на то национальное движение, которое лѣтъ около двадцати тому назадъ съ большою силою проявилось среди малорусского племени въ Галиції, Буковинѣ и Угорской Руси.

Въ началѣ подъ вліяніемъ притѣсненій Поляковъ и Мадьяръ движение это было дружественно Россіи, въ литературномъ и даже политическомъ единеніи съ которой лучшіе патріоты видѣли спасеніе своего племени. Такіе люди, какъ Добрянскій въ Угорской Руси, Головацкій, Дзедицкій и Илощанскій въ Восточной Галиції (послѣдніе двое редакторы издающейся во Львовѣ сочувственной Россіи газеты „Слово“) пользовались полнымъ авторитетомъ и самая газета ихъ представляла попытку литературного сближенія малорусского и великорусского языковъ.

Но вскорѣ, частію подъ вліяніемъ лицъ, предпринявшихъ агитацию въ Киевѣ и особенно Драгоманова и Антоновича, посыпавшихъ Львовъ, частію при завѣдомомъ тайномъ поощреніи со стороны Австрійскаго Правительства пріобрѣла перевѣсь партія, сходная по своимъ национально-автономическимъ стремленіямъ съ Киевскими украинофилами.

Усиленіе этой партіи въ Галиції стало особенно чувствительно въ послѣдніе годы подъ вліяніемъ положенія, созданного для Малорусского языка въ Россіи Высочайшимъ повелѣніемъ 18 Мая 1876 года. Съ того времени Львовъ, Черновице и даже Вѣна стали мѣстомъ изданія и складами малорусскихъ книгъ для Россіи. Австрійское Правительство, всегда предупредительное въ вопросахъ о соперничествѣ національностей у себя дома и у сосѣдей, начало выдавать субсидіи издателямъ, что оно дѣлало еще и ранѣе, переводя для этой же цѣли значительныя суммы въ Киевъ. Почти во всѣхъ новѣйшихъ изданіяхъ, какъ Киевскихъ такъ и Галицкихъ, стали употреблять усовершенствованное правописаніе Кулиша, которое впрочемъ, какъ уже сказано выше, не вылилось еще въ окончательную, общепринятую форму.

При всемъ томъ нельзя сказать, чтобы дѣятельность украинофильской партіи въ Россіи увѣнчалась до сихъ поръ значительнымъ успѣхомъ. Масса грамотнаго и тѣмъ болѣе неграмотнаго населения не успѣла еще воспринять новыхъ стремленій этой партіи.

Кругъ прозелитовъ ея ограничивается среднимъ и мелкимъ дворянствомъ, людьми такъ называемыхъ свободныхъ профессій; изъ лицъ, стоящихъ ближе къ крестьянству, захватываетъ частью

иоповичей и волостныхъ писарей. Агитація, им'я своимъ центромъ Киевъ, распространилась на лѣвомъ берегу Днѣпра въ Черниговской губерніи и главнымъ образомъ на уѣзды Черниговскій, Борзенскій, Нѣжинскій, Сосницкій і Городнянскій. Уѣзды Остерскій и Козелецкій, первый какъ почти не имѣющій дворянства, а второй по причинѣ преобладанія крупной собственности, а также и вся Полтавская Губернія менѣе затронуты движеніемъ.

Незначительный до нынѣ успѣхъ агитациі обясняется какъ ея искусственностью, ненаходящею себѣ оправданія въ дѣйствительныхъ требованіяхъ и запросахъ массы, всѣ интересы которой побуждаютъ ее къ избранію языка государственного, дающаго пониманіе писанного закона, такъ и тѣмъ короткимъ промежуткомъ времени, въ теченіе котораго агитація дѣйствуетъ. Съ другой стороны самое орудіе агитациі, новый придуманный языкъ и его новыя неизнакомыя слова и правописаніе пока еще не встрѣтили надлежащаго пониманія въ массѣ.

Желанія партіи, выражаемыя открыто въ печати, въ петиціяхъ и заявленіяхъ земствъ восходятъ пока лишь до требованія ввести преподаваніе на малорусскомъ языкѣ въ начальной школѣ. Другія иожеланія, касающіяся дозволенія издавать въ Россіи труды и сочиненія всякаго рода на малорусскомъ языкѣ¹⁾ допущенія мѣстнаго нарѣчія въ церковномъ поученіи, а также снятія запрета съ сценическихъ представлений и исполненія музыкальныхъ пьесъ, являются второстепенными въ глазахъ самыхъ авторовъ заявлений.

Приступая къ разсмотрѣнію этихъ требованій съ точки зреінія интересовъ объединенной Россіи, нельзя однако не отдать справедливости той предусмотрительности и осторожности, съ которой выставляются эти требованія враждебною единству Россіи партіею.

Дѣйствительно, подъ безобидными повидимому предлогами, прикрываясь чисто педагогическими и дидактическими требованіями, выдвигается важный вопросъ о полной замѣнѣ государственного языка мѣстнымъ нарѣчіемъ, пока лишь въ школѣ. Нѣть никакого сомнѣнія, что логика вещей какъ и педагогическая логика потребуетъ со временемъ такой же замѣны и въ высшихъ учебныхъ за-

¹⁾ Высочайшее повелѣніе 18 Мая 1876 г. допускаетъ лишь изданіе историческихъ памятниковъ съ соблюдениемъ правописанія подлинниковъ и сочиненій изящной словесности съ русскимъ правописаніемъ.

ведеиахъ, при чёмъ съ одной стороны нѣтъ никакой основательной причины, которая могла бы заставить партію остановиться на какомъ либо предѣлѣ, а съ другой было-бы трудно противопоставить ей вѣскіе доводы, если разъ сдѣлано будетъ шагъ къ уступкамъ въ этомъ отношеніи. Несовершенство языка, недостатокъ словъ для выраженія отвлеченныхъ понятій или научныхъ терминовъ уже и нынѣ не составляетъ въ глазахъ партіи препятствія къ изданію ученыхъ и историко-философскихъ трудовъ. Горячечное стремленіе къ созданію новыхъ словъ для восполненія литературного языка особенно охватило писателей Галиціи, и хотя слова эти еще чужды грамотной массы, но со введеніемъ преподаванія на малороссійскомъ языкѣ и по малороссійскимъ учебникамъ въ начальной школѣ, они мало по малу войдутъ въ обиходъ читающаго люда, который постепенно привыкнетъ и къ новому правописанію. Такимъ образомъ совершится съ течениемъ времени полное обособленіе литературное, и тогда будетъ предъявлено, поддержанное уже всѣмъ грамотнымъ людомъ, требование о введеніи малорусского нарѣчія — языкомъ преподаванія въ гимназіяхъ и выше.

Едва-ли можно возражать противъ того, выраженнаго въ общемъ видѣ положенія, что успѣхи первоначального обученія затрудняются преподаваніемъ на совершенно непонятномъ языкѣ для учащихся. Но въ данномъ случаѣ положеніе это далеко не является въ своей безусловной формѣ. Не говоря о томъ, что знакомство съ русскимъ языкомъ сдѣлало въ Малороссіи большиѳ успѣхи среди взрослаго крестьянскаго населенія, особенно съ оживленіемъ сношеній и улучшеніемъ сообщеній съ Великороссіей, проведеніемъ желѣзныхъ дорогъ и главное съ введеніемъ сокращенныхъ сроковъ военной службы, — нѣкоторое пониманіе русскаго языка даже дѣтьми, за исключеніемъ самыхъ глухихъ мѣстностей, есть фактъ, который едва-ли рѣшится отрицать кто-либо изъ малороссовъ. Несомнѣнно, что при началѣ обученія можетъ встрѣтиться необходимость въ объясненіи учителемъ того или другого слова, употребляя для этихъ объясненій малорусскій языкъ, но также несомнѣнно и тотъ подтвержденный множествомъ безпредвзятыхъ свидѣтельствъ фактъ, что при началѣ уже второго года обученія въ такихъ объясненіяхъ не представляется вовсе надобности.

Такимъ образомъ поводъ выставляемый поборниками введенія малороссійскаго языка въ преподаваніе и замѣны имъ русскаго, является далеко не имѣющимъ того значенія и той уважительности,

какая могла бы принадлежать ему при болѣе рѣзкомъ различіи между языками, различіи, которое они стремятся достигнуть, и которое, при осуществлении этого стремленія въ свою очередь можетъ сдѣлаться уже основаніемъ къ рассматриваемому требованію. Недогогіческія неудобства были бы вполнѣ устранены однимъ лишь разрѣшеніемъ учителямъ давать втеченіе первого года обученія необходимыя объясненія непонятныхъ словъ на мѣстномъ языке; такое разрѣшеніе способно вполнѣ удовлетворить людей, не руководимыхъ предвзятою мыслю и при выполненіи этого условія не существовалбы уже никакихъ заслуживающихъ вниманія основаній для предъявленія дальнѣйшихъ требованій.

Обращаясь къ прочимъ пожеланіямъ, выражаемымъ партіею украинофиловъ, приходится разсмотрѣть тѣ ограниченія въ употребленіи мѣстного нарѣчія, которые заключаются въ упомянутомъ Высочайшемъ повелѣніи 18 Мая 1876, такъ какъ снятіемъ и отменой ихъ удовлетворяются эти желанія.

Нельзя не сказать, что заключающееся въ этомъ актѣ запрещеніе спекническихъ представлений и исполненій національныхъ пьесъ не только не достигло какой нибудь цѣли, но и вызвало рѣшительное неодобрение и неудовольствие даже всѣхъ искреннихъ приверженцевъ единенія съ Россіей. Оно прямо способствовало усиленію авторитета украинофильской партіи, давъ ей возможность указывать на [преслѣдованіе] даже такихъ невинныхъ проявлений народнаго духа и творчества.

Такое же дѣйствіе произвело и запрещеніе издавать въ Россіи сочиненія по всѣмъ отраслямъ знаній, кроме памятниковъ исторіи и произведеній изящной словесности. Какъ уже объяснено выше, оно повело лишь къ тому, что центрами издательской дѣятельности, при поддержкѣ Австрійскаго Правительства, сдѣлались Львовъ, Черновице и Вѣна. И такъ какъ издаваемыя тамъ книги допускаются къ обращенію въ Россіи, то самое запрещеніе явилось лишь безцѣльнымъ стѣсненіемъ. Вмѣстѣ съ тѣмъ оно также вызвало вредное для правительства роздраженіе, хотя и въ значительно меньшемъ кругѣ лицъ, интересующихся научными изслѣдованіями. Съ другой стороны обѣ эти мѣры значительно повлияли на ослабленіе дружественной Россіи партіи Русиновъ Австріи, что несомнѣнно можетъ быть [полезно] для Австрійскаго Правительства въ случаѣ какихъ либо политическихъ усложненій и столь же не-

благопріятно для общаго традиціоннаго направления виѣшней политики Россії.

Предшествующі соображенія приводять къ установлению надлежащей точки зрења на настоящій вопросъ, отвѣчающей какъ существующему въ данное время положенію дѣль, такъ и политическими видамъ Россіи. Соображенія эти даютъ также руководную пить къ определенію относительной важности или опасности заявляемыхъ нынѣ въ печати требованій.

Ограниченія и стѣсненія, не вызываемыя и не предписываемыя заботами о сохраненіи культурного и политического единства и способныя внести лишь неудовольствіе и раздраженіе даже въ умы людей искренне преданныхъ идеѣ полнаго сліянія, должны быть или вовсе и формально отмѣнены, или же примѣняемы съ значительными, постоянно усиливающимися послабленіями. Сюда относится запрещеніе сценическихъ представлений, исполненія музыкальныхъ піест, печатаніе текстовъ къ потамъ и пр.

Слѣдующимъ шагомъ должна быть отмѣна ограниченія въ изданіи книгъ и сочиненій, независимо отъ ихъ содержанія въ предѣлахъ Россіи, ибо запрещеніе это, какъ объяснено выше, оказалось недостигающимъ цѣли и по своимъ послѣдствіямъ вреднымъ какъ для внутреннихъ, такъ сказать домашнихъ отношеній, такъ и въ интересахъ виѣшней политики. Здѣсь могла бы быть сдѣлана оговорка въ пользу сохраненія правила о недопущеніи изданія книгъ, написанныхъ по правиламъ новаго правописанія, особенно если эти книги предназначаются для дѣтскаго возраста, но въ этомъ случаѣ нужно быть уже строго послѣдовательнымъ и не допускать привоза въ Россію всѣхъ такихъ книгъ изданныхъ за границей.

Сохраненіе такого ограниченія имѣть въ виду препятствовать усвоенію массою новыхъ, произвольно придуманныхъ, отличныхъ отъ русскихъ формъ языка, и тѣмъ осудить на долгое безплодіе начавшееся въ этомъ направлениі вредное для сближенія языковъ движение.

Остается разсмотрѣть требование о допущеніи малорусскаго языка въ церковномъ поученіи и проповѣди и связанный съ нимъ вопросъ объ успѣхахъ въ религіозномъ развитіи массъ. Не подлежитъ сомнѣнію, что самый стиль и холастическое, чуждое жизни содержаніе проповѣдей составляетъ главное препятствіе къ ихъ пониманію и усвоенію преподаваемыхъ наставлений, и что условія эти почти одинаковы для Великоросса и Малоросса, независимо

отъ языка проповѣди. Измѣненіе этихъ условій къ сожалѣнію вѣроятно долго еще заставитъ себя ждать. До тѣхъ же поръ разрѣшеніе проповѣди на малорусскомъ языкѣ, какъ показалъ опытъ съ поученіями священника Гречулевича, не окажетъ чувствительнаго вліянія на успѣхи духовнаго просвѣщенія массы.

Предыдущими мѣрами должны ограничиться всѣ уступки, которыя безъ вреда для Россіи и для самого малорусского народа могутъ быть сдѣланы нынѣ и когда бы то ни было. Замѣна малороссійскимъ языкомъ — языка русскаго въ преподаваніи, хотя бы даже въ начальныхъ школахъ, затѣмъ русскихъ учебниковъ, написанныхъ на малороссійскомъ языкѣ, не только не вызываетъ ни запросомъ и нуждами самого народа, ни дѣйствительными требованіями педагогіи¹⁾, но, логически приводя въ будущемъ къ введенію малороссійскаго языка все въ высшихъ и высшихъ учебныхъ заведеніяхъ и къ замѣнѣ имъ языка государственного въ законодательствѣ, судѣ²⁾ и администраціи, угрожаетъ неисчислимыми осложненіями и опасными измѣненіями въ государственномъ строѣ единой Россіи.

Въ этомъ отношеніи мнѣніе должно быть составлено разъ на всегда безповоротно и никакие доводы и постороннія соображенія не должны поколебать такого рѣшенія.

„Накакіе доводы и постороннія соображенія не должны поколебать такого рѣшенія“, себто рішення про недопущеніе української мови до жаднихъ горожанськихъ ані політичніхъ прав. Так, панове Угрюм-Бурчесви. Віримо, що ніякі докази ані міркуваня не змінять вашої постанови. Се здобуток трицятилітнього положення України між молотом і ковалом, у стані ех lex. Тілько-ж повірте й ви, що історія має въ своїмъ розпорядку ще інші доказові способи, супроти якихъ ваши докази й міркуваня не твердші тої грушки, що влежала ся на гнилицию.

¹⁾ Разрѣшеніе учителямъ начальныхъ никоть давать объясненія на малорусскомъ языкѣ втеченіе первого года обученія, какъ было объяснено выше, совершенно удовлетворить всѣмъ разумнымъ требованіямъ; несомнѣнно, что существующее въ этомъ отношеніи запрещеніе иногда сбходится на практикѣ и теперь.

²⁾ Требованіе это уже было высказано въ одной корреспонденціи изъ Бѣлгорода, помѣщенной въ № 22 газеты «Южный Край» за настоящій годъ.